

que di producitur, præter *dirimo*, *disertus*. Re videtur a retro per apocopam factum, sicut ipse sensus probat. Quid est respicio, nisi retro spicio: revertor, retro vertor? **300** *Se* separativa est, ut, *separo*, *sejungo*. Est et abnegativum, ut, *secus*. Et a *se*, seorsum; sicut a *de* deorsum, et a *super* sursum adverbium venit. *Am* circum vel circa significat, ut, *am-plector*, *amputo*, *ambio*: In quo etiam additio *b* consonantis fit [*Ms.*, addito *b* consonante], propter *m*. *Con* pariter significat, ut, [*coneo*], et loco *cum* præpositionis ponitur, ut, *concurro*, *conjungo*. Ecce habes de præpositione, quantum brevitatis disputationis sinebat.

Fr. Habeo quod placet. Sed parvum [*Al.*, parum] viæ, quod restat, peragamus [*Ms.*, pergamus]. — **Saxo.** Pergamus. Et tu more tuo præcede interrogando; sequar ego respondendo.

DE INTERJECTIONE.

Fr. Interjectio quid est? — **Saxo.** [Est pars orationis...] Heu! quid interrogas de interjectione?

* Paucula reliqua in suo ms. desiderari existimabant Canisius et Quercetanus, quæ ex aliis inss. essent restituenda. At enim eodem modo et iisdem ver-

A Quantas me audisti incondita voce proferre, dum ante pedes magistri jacui?

Fr. Audivi et timui, motumque animi in exclamatione vocis intellexi. Attamen reor diversas esse interjectionum significationes, sicut diversi sunt motus animi. — **Saxo.** Sunt, ut dicis. Et aliæ sunt gaudii, ut, *Erax*. Aliæ risus: *Ha*, *ha*, *he*. Aliæ respuendi, ut, *Phy*, *ehoè*. Aliæ hortandi, ut, *Eia*. Aliæ illudendi, ut, *Euge*. Aliæ doloris, ut, *Væ*, *heu*, *ei*. Ut: *Hei mihi, qualis erat!* Aliæ exsecrandi, ut, *Ah!* [*Virgilius* (*Ecl.* I, 15)]:

. . . Ah silice in nuda connixa reliquit.

Aliæ timoris, ut, *at at*. Terent. (*Eun.* IV, VIII, 18):

At at mihi homo formidolosus es.

Aliæ admirandi, ut, *Papæ* [*Ms.*, *Pape*]. Terent. (*Eun.* II, II, 48):

Papæ! hæc super ipsam Thaidem?

Fr. Quid de accentibus earum dicis? — **Saxo.** Quid aliud, nisi quod incerti [sunt] et pro affectus qualitate longius et brevius, acutius et gravius incondita voce proferuntur *.

bis terminantur uterque, quo usus sum, codex, Frisingensis et Sanct-Emmeramianus.

OPUSCULUM SECUNDUM. DE ORTHOGRAPHIA.

301 MONITUM PRÆVIUM.

Beatum Alcuinum de Orthographia scripsisse disertè testatur Vita illius scriptor. Similiter Tritheimius, libro XI de Viris illustribus O. S. Ben., cap. 26, et Joannes Baleus Anglus, Cent. XI Script. Brit., inter Opera Alcuini recensent librum unum de Orthographia. Latuit vero hoc scriptum omnes etiam solertissimos bibliothecarum veterum scrutatores ad hoc usque tempus; nec quæ illius forma, methodus aut conditio esset, quisquam novit vel prodidit; adeo, ut celeberrimus Cave illud inter deperdita recensere non dubitaverit. Nos, cum vetustissimum codicem ms. bibliothecæ illustrissimæ metropolitanæ capituli Salisburgensis, numero 71 subnotatum, et circa initium sæc. IX exaratum evolventes incidere in opusculum orthographicum, inter genuinas epistolas Alcuini ibi descriptas comprehensum, opinari cœpimus id ipsum esse opusculum beati Alcuini hucusque desideratum. Nec opinio, ut confidimus, nos feellit; idem namque opusculum æque vetusta manu scriptum sub nomine *Albini magistri* ab amicis ac sodalibus nostris San-Maurianis repertum fuit in bibliotheca Regia Parisiensi, in cod. numero 4841 notato, cui cur fides non adhibeatur, nulla plane causa aut ratio succurrit. Enimvero cum certum sit ex Vita scriptore pene cœvo, Alcuinum de Orthographia scripsisse; de hac vero arte exstet in laudato codice ms. Regio ejusdem pene ætatis opusculum de Orthographia, *Albino magistro* seu Alcuino inscriptum, quis jam vel leviter hæere possit quin idem huic scriptori tanquam vero parenti sit attribuentum? Accedit quod nihil ibi reperitur quod

C stylo Alcuini aut ævo illius repugnet: quin imo multa hic inserta sunt quæ Alcuinum etiam alibi asseruit. Sic in Expositione psalmi cxviii, vers. 147 (*Tomo I, Col. 615*), ait: « Immatunitas nocturnum tempus est, quod non est maturum, id est opportunum, ut agant aliquid vigilando; quod etiam a vulgo dici solet hora importuna; » quæ verba etiam infra habentur sub litt. I. Similiter in Expositione psalmorum gradualium, v. 5 (*Col. 620*): « Incola, inquit, est, qui terram alienam colit; » quod nomen eodem modo infra sub eadem litt. I exponit: « Indigena, inquit, inde natus; incola aliunde veniens. »

His ergo rationibus persuasi, hoc de Orthographia opusculum tanquam genuinum Alcuini setum primo vulgamus ex binis codd. inss., uno Regio Parisiensi, qui tamen in fine mutilus est, ut infra sub litt. R adnotamus; altero Salisburgensi, additis lectionibus nonnunquam differentibus. Cumque Ven. Beda similiter librum de Orthographia scripserit tom. I Operum, edit. Basil. (*Patrologia tom. XC*), et Alcuinus inde nonnulla mutuaverit, non omitemus ea quæ Ven. Bedæ sunt, his [] notis distinguere. Credam librum de Orthographia, qui exstat in Anglia Cantabrigiæ in collegio Corporis Christi, relatum a Thoma Tannero, Bibl. Britannico-Hibernica, pag. 21, non esse alium quam quem hic vulgamus, cum idem habeat cum nostro initium, scilicet *Æternus, ætas per æ diphthongon*, etc. Sed illius videndi nulla nobis via patuit.

LITTERA A.

ME LEGAT ANTIQVAS VULT QUI PROFERRE LOQUELAS,
ME QUI NON SEQUITUR, VULT SINE LEGE LOQUI *.

Æternus, ætas [per æ diphthongon] *æquitas, ævum*.

* Ms. Reg.:

. . . Cupiat qui scire loquelas.

Me sperneas loquitur mox sine lege Patrum.

æquus, id est, justus per duo *u*. Sed tamen hæc omnia per *æ* diphthongon scribenda sunt. *Equus* si animal significat, per simplicem *e* scribi debet. [*Aula* Latine domus regia est, et per *a* scribitur. *Aule* per simplicem *e*, Græce atrium dicitur. Ideo in psalmo ubi legimus : *Adorate Dominum in aula sancta ejus* (*Psal.* xviii, 2), non palatium *aule* nomine, sed atrium Græco vocabulo debet intelligi.] *Aulea* per *e* si tentoria significat. Unde et in *Isaia* juxta LXX interpretes : *Dilata locum tabernaculi tui, et auleas tuas confige*. *Actuarii* cum *u*, id est, diversis actibus occupati dicuntur. *Actarii* vero scriptores actorum appellantur [*Ms. Reg.*, *Actuarius*... dicitur].

302 [*Ante* præpositio multa significat; nam et tempus significat, cum dicitur : *Ante diem festum Paschæ* (*Joan.* xiii, 1). Et præsentiam significat, ut : *Ante conspectum gentium revelabit justitiam suam* (*Psal.* xcvi, 2), id est, coram gentibus. Et dignitatem, ut : *Posuit Ephraim ante Manassen* (*Gen.* xlvi, 20). Et : *qui post me venit, ante me factus est* (*Joan.* xv, 27), id est, mihi prælatus.]

Arguo, *argui* et *argutum*, id est, convictum, faciunt *arguturus*. *Amo*, *amavi*, *amasti* faciunt, et sæpe illa verba, quæ in præterito perfecto *v* consonantem assumunt, in secunda et tertia persona syncopam patiuntur, ut, *neo*, *nevi*, *nevisti* vel *nesti*. Illa vero quæ in præterito *v* habent consonantem, non possunt in præterito syncopam pati, ut, *lavo lavasti* [*Ms. Reg.*, *lavisti*], nemo dicit : *lasti*, vel *lasti sunt*. *Adipiscor* adeptus sum facit. *Accusso* per duo *c* et per duo *s* scribi debet. *Accedo* per duo *c*. Sæpe *ab* euphoniæ causa in sequentem mutabimus [*Ms. Reg.*, mutabitur] consonantem, ut *afficio*, *affluo*, *allido*, *amoneo*, *annuo*, *appono*, *arripio*, *assumo*. *Alligo* per duo *l*. *Annuo* per duo *n*. *Apparo* [*Ms. Reg.*, *appareo*] per duo *p*. *Attuli* per duo *t* scribi debent. *At* si conjunctio est per *t* scribendum est; si præpositio, per *d*. *Atque* item conjunctio composita per *t* similiter scribendum. *Apud* præpositio in *d* finiatur. Ab *artu* artubus; ab *arte* artibus. Similiter ab *arcu* arcubus; ab *arce* arcibus dicendum est. [*Æger* animo; *Ægrotus* corpore : utrumque per diphthongon scribitur]: *Alibi*, alio loco. *Alias*, alio tempore significat. *Aer* dissyllabum est, et non habet pluralem numerum, nisi *aera* tantum. *Æs* monosyllabum est. *Aufero*, id est, *abfero*, *b* in *u* mutata.

Ad præpositio corrumpitur, si sequens verbum a consonante incipit, ut : *apponit*, *amittit*. *Allium* et *do'ium* per *i* scribenda, ut, *Virgilius* (*Eclog.* ii, 44) : *Allia serpellumque*. *Acer* facit pluraliter *acria* [*Ms. Reg.*, *acri*]. *Acris* facit pluraliter *acres*.

[*Audacter* Latinum est; sed *audaciter* melius, quia nomina *x* littera terminata in adverbis *r* et *i* assumunt, ut, *atrox*, *atrociter*; *ferox*, *ferociter*. *Accersit*, qui evocat. *Arcersit*, qui accusat.]

Aceruus, per *u*, cujuslibet rei congeries est, forte lapidum vel frugum. *Acerbus* per *b* inmaturus aut asper. *Alia* sunt quæ per duo *u* scribuntur, quibus

A numerus quoque syllabarum crescit. Similiter enim [*Ms. Reg.*, Simili enim] vocali vocalis adjuncta non solum non cohæret, sed etiam syllabam auget, ut, *ingenuus*, *arduus*, *exiguus*, et *vacuus*, quod per *c* non per *q* scribendum est. Eadem divisio in verbis quoque est, ut, *metuunt*, *statuunt*, *tribuunt*, *acuunt*, quod per *c* quoque non per *q* scribendum est.

Aspiro, *aspicio*, sine *d* scribenda sunt per simplicem *s* [*Ms. Reg.*, *Asspiro*, *asspicio* per duplicem *s*], licet cum *ad* præpositione composita sint, quia perit ibi *d*. *Apparet*, quod videtur, per *p*. *Adparet*, quod obsequitur per *d*, non regulæ ratione, sed discretionis causa. *Arbor*, omne lignum dicitur. *Arbusta*, non nisi fructifera.

Avena, si ad germen, sine *h* per *v* scribendum est. **B** *Habena*, si ad retinacula jumentorum, per *h* et *b* scribitur. [*Advocatur* daturus patrocinium. *Evocatur* præbiturus obsequium. *Invocatur* præstaturus auxilium. *Adportare* est aliquid adferre. *Asportare*, auferre aliquid. *Comportare* simul portare in unum locum. *Deportare* deponere. *Exportare* tollere.]

Album natura; candidum cura facit. [*Armarium*, ubi quarumcunque artium instrumenta servantur. *Armamentarium*, ubi tantum tela armorum. *Accedit*, per *e* ab ambulando. *Accidit* per *i* ab eventu.]

Ante præpositio interdum integrum [*Ms. Reg.*, *integra*] manet, ut, *antecedit*, *antevenit*. Interdum mutatione *e* in *i* litteram corrumpitur, ut, *anticipat*.

C *A* et *ab* et *abs* præpositiones unius significationis sunt, ut *a me*, *ab homine*, *abstuli*. Sed *ab* sæpissime scribitur, cum sequens verbum a vocali incipit, ne dictio multis consonantibus oneretur, ut, *ab uno*. Si vero a consonante pars orationis incipit, *a* solum ponatur, ut, *a fratre*. *Abs* tamen in compositione sæpius propter euphoniæ integra manet, ut *abs te*, *abscondo*, melius sonat, quam *ab te*, vel *abcondo*; sicut melius sonat *ab urbe*, quam *abs urbe*.

303 *Avunculus* per duo *u*, quia ab *avo* diminutivum est, *uo* syllaba in *uun* conversa. *Atrus*, cum ventrem significat, per *u* digammon, cum vero colorem [*Ms. Reg. addit* : quod est albus], per *b* scribitur. *Ara* cum altare significat, sine *h* aspiratione; cum vero cubile porcorum, cum aspiratione scribitur. *Æmulus* et *ædituus* et *ærumna* omnia per diphthongon scribuntur. *Æquimanus* per *æ* quoque, id est, ambidexter, qui utraque manu utatur pro dextera. *Avarus*, si vitium significat per *u*. Si gentem [*Ms. Reg. addit* : quod est Abari] per *b* scribatur. *Acclamo* per duo *c*, id est, cum falso aliquem accuso. *Reclamo*, aliquem exeuntem vocitans. *Inclamo*, et *succlamo*, murmurandi est; *perclamo* [*Ms. Reg.*, *proclamat*], laudandi vel deprecandi exaltatio; *declamo* [*Ms. Reg.*, *proclamo*] rhetorizandi. *Exclamo*, quando pro viribus vocem exalto. *Alea* si ludum significat per *e*; si ab *alius alia* venit, per *i* legitur.

Amittit per unum *m*, id est, relinquit. *Amittit* per duo *m*, id est, assumit. Ideo *inmissa* dicendum est, *amitte te*, vel *admitte* [*Ms. Reg.*, *inmissa dici-*

mus amitti, ut admitte. *Affatim* per duo *f*, id est, statim, vel satis. *Agger* per duo *g* scribendum est, quando stratam significat; si autem campum, ubi seminari potest, per unum *g*.

Accentus per duo *c*, ubi vox levatur [*Ms. Reg.*, elevatur] in verbo. *Angor*, id est, angustiam patior, per *a* et *g* scribendum est. *Æripedem*, id est, velocem per *a* et *e* divisas dicendum est. *Allecti* per duo *l*, id est, electi, inde *allegit* dicitur. *Allicit*, id est, invitat, similiter. *Altilia*, quasi alatilia, id est, aves saginatae. *Attonitus* per duo *t*, id est, intentus vel stupore diffusus. *Attingit* per duo *t* scribatur.

LITTERA B.

Benedictio et *oratio t* debent habere in pene ultima syllaba, non *c* et alia similia. *B* in *s* mutatur sequentibus *t* et *c*, ut, *sustulit*, *suscipit*. *Beneficus* ab adverbio *bene* compositum per *b* scribatur, *veneficus* a veneno per *v*. *Bis* adverbium per *b*, vis nomen per *u* scribendum est [*Ms. Reg.*, scribitur, ut hæc vis, hujus vis, huic vi]. *Bile* si fel significat per *b*, si abjectum aliquid, quod est vile, per *v* scribendum est. *Berna* si domi genitum significat, id est, ΟΥΚΟΓΕΝΗΣ per *b* scribendum est; si tempus, ut *verna* tempora, per *v* scribi auctores voluerunt. *Berbena* utraque syllaba a *b* incipiat.

[*Belzebub*, non *Belzebul*. *Belial*, non *Beliar* dici debet. *Baptismus* baptismi genere masculino, et *baptisma* baptismatis, et *baptismum* baptismi [*Ms. Sal.*, *baptismus*, *baptisma*, etc.] invenitur.

B littera contra *f* non sonat, sed in eam transit in compositione, ut *offui* non *obfui*; *suffero* pro *subfero*. *B* quo in *s* transire solet multis in locis, ut, *sustuli*, *suscipio*, *susteneo*, *suspendo*; pro subtili, et subscipio, et susteneo, et subpendo. *Bes* sive *bise*, quod significat VIII uncias per *b* scribendum est. *Bimus*, quasi bihiemis, et inde bimatus derivatur, a *b* incipit; et *biennis* quasi duorum annorum. *Benivolus* et *benignus*, et *beneficus*, licet a *bene* adverbio sit compositum, tamen per *i* non per *e* in secunda syllaba scribitur: similiter et *malivolus*, *malificus*; sicut a pace *pacificus*.

Bibo a potu per duo *b* et facit præteritum *bibi*. *Vivo* a vita per duo *v* et ambo consonantes, et facit præteritum *vixi*. *Bivium*, iter duplex, prima syllaba a *b* incipit, secunda ab *v* consonante. *Brevis*, secunda syllaba per *v*, inde breviter. *Balteum*, cingulum, per *e* scribatur. *Beo*, *beas*; inde *beatus*: sicut *meo*, *meas*, inde *meatus*: et *creo*, *creas*, inde *creatus*.

LITTERA C.

Causa per unum *s* scribatur. *Circum* præpositio quibusdam in locis *m* amittit, ut *circuire*; in quibusdam servat, ut *circumvenit*: in quibusdam postponitur, ut Virgilius: *Maria omnia circum*. *Caverna* per *v*; *taberna* per *b* scribatur.

Cana, si locum significat per unum *n*, si germen, id est, *canna* per duo *n* scribatur. *Cynomia*, si per *y* scribatur, caninam muscam significat. *Cynos*, Græce

* Vide grammaticam de præpositionibus.

canis dicitur. *Cænomia* per diphthongon *æ* communem muscam, id est, omnis generis muscam signat [*Ms. Reg.*, significat], quia *cænôn* Græce commune dicitur; unde *cænobium* [*Ms. Sal.*, *cænubium*] communis habitatio appellatur. *Carduus* trium syllabarum est, sicut *arduus*, *fatuus*, *mortuus*. *Cuspis*, *cuspidis*, non *cuspes*. *Commodamus* quæ recipimus, per duo *m* scribatur. *Mutuamus*, dum æqualia recipimus. *Comminus* per duo *m*, *eminus* per unum *m*. *Comminus* cum gladiis pugnamus; *eminus* cum lanceis; quia illud a manu non recedit; hoc e manibus emittitur. *Collocat* per duo *l* scribitur.

304 *Cerno*, et *creasco* et *glisco* in unum præteritum perfectum veniunt, quod est *crevi*. *Cupio cupi* facit et *cupii*. *Casses* retia dicuntur, per duo *s* scribitur. *Comedia* carmina sunt, quæ in conviviliis canuntur, per *e* simplicem scribitur.

Comburo, *compare*, *compono* per *m* et non per *n* scribuntur: sic *complaceo*, *commoratus*, *comprehendo*, *commodat*, *computrescit*, *commendat*, *commune*, *compures* et talia (*Ms. Reg. addit*: per *m* scribenda sunt). *Camelus* per unum *l*. *Celo*, *celas*, id est abscondo, per simplicem *e*. [*Cælo*, *cælas*, cum picturam significat, per *æ* diphthongon scribendum est. Unde melius intelligitur *cælum* a pictura siderum, quam a *celando* mortalibus arcana dictum. *Circa* ad visibilem materiam vel locum pertinet. *Erga* ad animum spectat, maxime cum aliquem propensiosem affectum generat proximorum.] *Circum* ad tempus refertur.

Cis localem habet significationem, ut: *cis Alpium Galliam*: et pro ultra accipitur; ut: *cis præstitum tempus*, hoc est, *ultra*; ex eo *citra*. *Citra* eandem pene significationem habet quod *cis*. Nisi quod propriis nominibus *cis*; et appellativis *citra* sæpius præponi solet. *Cis Rhenum*; *cis Alpes*; *citra forum*, et a *cis*, *citra*: a *citra*, *citer*, *citerior*, *citissimus*.

Circiter ad numerum solum pertinet, ut: *circiter tria millia*, vel *circiter horarum decem*. *Carcer* ubi homines clauduntur. *Carceres* unde quadrigæ exeunt. *Cepit* per simplicem *e* a capiendo. *Cæpit* per diphthongon *æ*; incepta per simplicem *e*. *Con* præpositio si ad verba a vocalibus incipientia accedat, *n* consonantem perdit, ut, *æquo*, *coæquo*; *eo*, *coeo*, et reliqua. Si autem ad verba a digammon incipientia, non perdit *n* litteram, ut, *volo*, *convolo*; *vinco*, *convinco*. *Coquus*, *coqui*, prima syllaba per *c*; secunda per *q*. Non enim dicimus *quoquere*, sed *coquere*. *Conjunctus* [*Ms. Reg.*, *conjunctus*] secundum analogiam per *n* scribendum est, ut *conjunctus*; sed euphoniz causa *n* tollitur et dicimus *conjunctus*. *C* sequente, nullus vocalis [*Ms. Reg.*, nulla vocalis] aspiratur, ut *acias*, *ecce*, *oculus*.

Cælebs, qui sibi iter facit ad cælum; et *cælebs* cælestium ducens vitam; et *cælicola*, qui cælum colit, ut angelus. Hæc per *æ* diphthongon scribenda sunt. *Coætaneus*, quasi compar ætatis, et per *æ* diphthongon scribitur. *Cado*, *cecidit*, a cadendo per *et*

Cedo, cecidi, a percutiendo per *æ* diphthongon scribitur. *Cedo, cessi*, a declinando, per *e* scribitur. *Caluso*, id est decipio, per *u* scribitur; *Calusi* secundum regulam debet facere, et exinde *calumnia* derivatur.

LITTERA D.

Dilectum ab electione per *di*. Nam diligi affectionis est, inde dilectio et diligo [*Ms. Reg.*, Nam diligi affectionis est; *deligi* iudicii]. *Deligi* per *de*; *deligi* iudicii est. *Delictum*, id est, peccatum, in prima syllaba per *e*, in secunda per *i* scribendum est. *Dilectus*, id est charus, mutato ordine *i* in prima syllaba, et *e* in secunda debet scribi. *Delectatio* et *delector*, et quæ declinantur ex eis, per *e* scribenda sunt, et in prima et in secunda syllaba.

Deus per solam *e*. *Dæmon* per *æ* diphthongon scribitur. *Decus* honoris est; *decor* formæ. *Descendo* per *e* dicitur. *Desperatus* per *e*. *Dispersus* per *i*. *Defiscor*, *defectus* sum facti. *De* memorativum est, et intentivum, et privativum; *de homine*; *detraho*; *desum*. *De* præposito aut plena in compositionibus ponitur; ut *deducere*, *demonstrare*, *detrudere*. Aut correptione *e* littera corrumpitur, ut *deorsum*. Nam quando *e* littera in *i* transit; ut,

Aera dimovit tenebrorum et dispulit umbras^a; non est a præpositione *de*, sed a *dis*, ut, *distraho*, *disperio* [*Ms. Reg.*, *disperior*].

Dissertus, id est, eloquens, per *di* scribitur. *Desertus*, id est derelictus, per *de*. *Delator*, qui defert ad accusandum per *de* præpositionem. *Dilator*, cum tardare significat, per *di* præpositionem scribitur. *Detulit*, id est purgavit, per *de*. *Diluit*, id est imperat, per *di* scribitur. *Deduco*, de amico producendo, per *de*. *Diduco* autem, id est distraho, per *di*. *Didymus* prima syllaba per *i*, secunda per *y*. *Discedo* per *i* scribendum est.

Di quidem, et *dis* separativa sunt, et eandem significationem habent, quomodo *ab* et *abs*, ut: *divido*, *distraho*. Et *dis* componitur, quando sequitur *c*, *f*, *p*, *s*, *t* et *i* loco consonantis, ut *discutio*, *differo*, *diffundo*, *s* in *f* mutata euphoniæ causa, ut *disputo*, *dispero* [*Ms. Reg.*, *dissero*], *distraho*, *dijungo*. In aliis consonantibus *di* præponitur, ut *diduco*, *digero*, *diluo*, *dimitto*, *diruo*; et ubique *di* producitur, præter *dirimo*, *disertus*.

305 LITTERA E.

E in compositione privativum est, vel intentivum, ut, *enodes trunci*; *enarro*. *Ecquid* in prima syllaba per *e* scribitur, quoniam significat *enquid*, *n* in *c* conversa. *Edo* ab edendo facit *es*, *est*. *Esto*, *ecce*, *consentio*. *Expergiacor* et *experior* faciunt præteritum *expertus sum*. *Exsilium* *s* debet habere. Item *x* transit in *f* litteram, ut *effluo*, *effodio*, *effero*, *efficio*. *Exasole* per *u*. *Excutiæ* per *b* scribantur. *Exæqui* per *q* scribendum est. *Emporium* sine *h*, Latine mercatus interpretatur. *Emolumentum* [*Ms. Reg.*, *Emolumentum*] per *e* scribitur. *Æmulatio* per *æ* scribendum est. *Exsul* addita *s* debet scribi, quia

^a Virg. *Æn.*, v, 839.

extra solum est. *Exultat* melius sine *s* scribitur, quia *x* ex *c* et *s* constat. *Æquor* æquora per *æ* diphthongon scribi debet, quia ab aqua est nomen factum.

[*Exprobrat*, qui commemorat quæ præstat. *Obprobrat*, qui obprobrium [*Ms. Reg.*, opprobrat, obprobrium] objectat, hoc est vitium.] *Expectat* per *s* scribitur. *Expectatur*, id est, venturus: *spectatur*, qui videtur vel probatur [per *s*]. [*Exercitus* laboribus; *exercitatus* stadiis [sine *s*]. *Exstruere* est in altum struere [*Ms. Reg.*, *Exstruere* est intellectum statuere, *mendose*]; *instruere* aciem vel actionem: *adstruere*, adfirmare; *construere*, in struendo conjugere; *substruere* aliqua supraposita subterstruere. *Eorundem* et earundem euphoniæ causa per *n* non per *m* scribenda sunt]. *Ex* præpositio ad *f* litteram formatur, ut *effluo*, *effodio*, *efficio*, reliqua; et hæc ideo per duo *f* scribenda. *Ex* præpositio sequentibus *b*, *d*, *g*, *l*, *m*, *n*, litteris et *x* et *i* loco consonantium, *x* litteram amittit, ut: *ebibit*, *edidit*, *egessit*, *elusi*, *emicuit*, *enervavit*. Sequenti vero *f* in eandem *x* mutat, ut *effundo*. *Expecto*, quod est pectino, sine *s* scribendum est. *Exire* sine *s*, ire enim est simplex, et quæcunque ex hoc formantur, ut *exitus*, *exitium*, *exitiale*. *Exscindo*, *exsculpo*, *exstruo* per *s* scribenda. *Exsisto* similiter: sistere enim per *s* dicimus. *Examen* sine *s*. *Exiguæ* similiter scribendum sine *s*. *Ex* pro *extra* invenitur poni, ut *excludo*, *extraclado*. *Exsul*, *extra* solum. Modo pro valde, ut *excelsus* pro valde celsus. Modo privativum vel intentivum vel perfectivum, ut *exatirpo*, *extendo*, *expleo*.

LITTERA F.

Formosus sine *n* in secunda syllaba scribendum est, ut *harenosus*, *frondosus*, *aquosus*, *herbosus*. Participia vero habent *n*, ut, *tonsus*, *tunsus*, *pransus*, *pensus*. *Feriæ* quoque non *feræ* scribendum est. *Flavus*, prior syllaba ab *f*; sequens ab *n* incipiat. *Fides* fidei prima syllaba brevis. *Fides*, *fidis*, de chorda utraque longa. [*Fidus* de amico dicitur. *Fidelis* de servo. *Fidus*, *fidissimus*, comparativum non habet, sed pro eo dicendum est: *magis fidus*, *minus fidus*. *Fastus* de superbia facit *fastuum* genitivum pluralem. *Fastus* de libris *fastorum* facit. *Fungi* agere est; *defungi*, peragere. *Fremor* est murmur hominum: *Fremitus* ferarum est. *Furum* nigrum dicitur. *Flavum* rubeum dicitur. *Fulvum* certe aurum, cui ad decorem splendoris sui nigelli aliquid addatur [*Ms. Reg.*, additur]. *Foros* masculinum, tabula navium est, ubi remiges sedent, et semper pluralis est]. *Fedus*, quod est deformis, per simplicem *e* scribitur. *Fædus*, quod est pactum, per *æ* diphthongon. *Falso* nomen ablativi casus, et verbum primæ conjugationis, et adverbium est. [*Flagitia*, quæ in Deum peccamus: *Facinora*, quæ in hominem. *Fimus* et *fumus*; *fumes* et *fenum*, et *fel* pluralem numerum non habent].

Fulcio et *fulgeo* eundem habent perfectam *fulsi*. *F* littera in speciem figurata est cujusdam litteræ,

quæ digamma nominatur, quia duos apices ex gamma littera habere videatur. Ad hujus soni similitudinem *v* consonantem loco ejus nostri posuerunt, ut *rotum*, *virgo*; pro *lotum*, *virgo*.

Festucam, non *fistucam* dicitur. *Forfices* secundum etymologiam si a *filo* dicuntur, *f* ponitur, ut *forfices*, quæ sunt sartorum. Si a *pilo* per *p*, ut *forpices*, quæ sunt tonsorum. Si ab accipiendo per *c*, ut *forcipes*, eo quod formum capiunt, quæ sunt fabricorum. *Formum* enim antiqui dixerunt *qualidum* [Ms. Reg., *calidum*]; unde et *formosus* [*Faris*, *satur*, a *fando*; et non habet primam personam]. *Filex* dicitur, qui felicitatem dat. *Felix*, qui felicitatem accipit. *Filex*, per quem datur felicitas. *Fingo*, *finxi*, *factum*, *facturus* facit. *Findo*, *fidi*, *fissurus* facit. *Figo*, *fizi* facit. **306** *Fundo*, *fundas*, a *fundando*. *Fundo*, *B* *fundis*, a *fundendo*. *Ferio* et *percutio* unum habent præteritum, id est, *percussi*, et hoc per duo *s* scribendum, sicut *uro*, *ussi*. *Fero*, *fers*, *fert* facit, differentie causa, in secunda et tertia persona, ne si *feris*, *ferit* diceretur, quod a *ferio*, *feris*, *ferit* putaretur venire. *Fero* et *tollo* faciunt præteritum *tuli*. *Furio* et *insanio* unum habent præteritum, *insanivi*. *Facio* imperativum facit *fac*, differentie causa, ne si *face* diceretur, quod a *nomine* putaretur venire, quod est *fax*. Similiter *dic*, *duc* et *fer* [differentie causa] per apocopam proferuntur; nam si *dice*, *duce*, *fere* diceremus, aliud significare putaremur.

LITTERA G.

[*Gaudium* animi est lætitia; exultatio etiam verborum atque membrorum.] *Gnatus* per *g* et *n* scribendum, sicut *gnavus*, quia et in compositione ipsam retinet *g* [Ms. Reg., ipsa retinetur *g*], ut *agnatus*, *ignavus*. [*Gremium* interius; *sinus* exterius est. *Gith* monoptyoton et pluralem numerum non habet; est autem neutri generis, et per omnes casus declinatur]. *Gnarus*, id est, doctus, perfectus, sciens. *Gnavus*, fortis, agilis. *Garrit*, subtiliter murmurat. *Garrulus*, verbosus, loquax. *Gestit*, vult, cupit, optat, desiderat. *Gestat*, id est, portat. *Gloriosus* a frequentia claritatis dicitur: pro *c*, *g*, littera commutata est. *Grandævus*, quasi *grandis ævo*, ideo per duo *x* scribitur. *Gratulor* pro gaudeo, et gratias ago.

LITTERA H.

Habeo a tenendo cum aspiratione scribitur; *abeo* a recedendo sine aspiratione, et est compositum a duobus integris *ab* et *eo*. *Hiatus*, oris apertio cum aspiratione. *Chiatu* per *c* et *h* vas significat. *Hymnus* per *h* scribendum est. [*Hi* et *his* pronomina per unum *i* scribuntur.] *Haud*, quod [Ms. Reg., quando] adverbium est negandi, *d* littera terminatur, et aspiratur in capite; quando autem conjunctio disjunctiva est, ut *aut* per *t* litteram sine aspiratione scribitur. *Hujusce* per *c* litteram scribendum est; antiqui enim pronomibus *ce* addebant, ut *hicce*, *illicce*, *istice*. Unde subtracta eadem novissima syllaba *ce* relictum est *hic*, *illic*, *istic*. Accentu tamen

A remanente in novissima syllaba. *Hiems* sine *p* scribi debet, licet sumpsit per *p* scribatur, propter *psi* Græcam litteram, cujus potestatem *p* et *s* in Latino habent.

Haurit per *h* scribi debet; audit sine *h*. [*Herbescit* ager, cum herbam generat; sicut adolescit, et pubescit, cum spicæ proximat [Ms. Reg., proximat]. *H* aspiratio ante vocales omnes poni potest; post consonantes autem quatuor tantummodo ponitur, *c*, *t*, *p*, *r*, ut *habeo*, *heres*, *hiems*, *homo*, *humus*, *Chremens* [Ms. Reg., *Chremes*], *Tharso*, *Philippus*, *Rhodus*. *H* ideo vocalibus extrinsecus adscribitur, ut minus sonet; consonantibus autem intrinsecus, ut plurimum sonent. *Habena*, quæ regit per *b* cum aspiratione; *arena*, quæ significat tibiam vel stipulam per *v* sine aspiratione. *Hiscit*, id est, os aperit. *Hippocrita* Græce, in Latino simulator. *Hippo* enim Græce falsum, *chrisis* iudicium interpretatur.

LITTERA I

Inclutus Græcum nomen est; nam *cliton* quod Græci, Latine gloriosum dicunt. *Idiota* Græcum est, Latine imperitus. *Intervallum* per duo *l* dicitur. *Interpretor* per simplicem *e* et omnia, quæ ab eo sunt, scribuntur. *Inter* præpositio in una voce sequente [lego] mutatur in *l*, ut intellego; in aliis integrum manet, ut interitus. *Id* pronomen ab eo, quod est, *is*, *ea*, *id*, per *d* scribitur. *It*, quod sit ab *eo*, *is*, *it*, per *t* scribitur. *Jacet*, qui cadit. *Jecit*, qui mittit quodlibet missile. *Impar* per *m* scribendum est. *Impleo* per *m* non per *n*. *Ipsum* neutri generis dicendum est, non *ipsud*, ut illud, istud, quomodo [Ms. Reg., quoniam] veteres nominativum masculini generis non *ipsud*, sed *ipseus* dicebant. Unde in Evangelio: *Omnia per ipsum facta sunt*, id est, Verbum. *Identidem* per *n* in priori loco scribendum, licet sit ab *idem* et *itidem* compositum.

Inlexit si per *e*, *seduxit* significat; si per *x* illustrationem. *Incestum* scribendum est, licet veniat ab *incasto*. *Innixus*, procumbens. *Innexus* ligatus dicitur; *indegenus*, inde natus; *incola*, aliunde Veniens; *intempestivum* veteres dixerunt inopportunum; *tempestivum* oportunum; *oportunum* a tempore dicitur.

307 Sic *innaturitas* nocturnum tempus est, quod non est maturum, id est, oportunum, ut agatur aliquid vigilando, quod etiam vulgo dici solet. hora inopportuna *.

Juvenis, *juvenior*, superlativum non habet, ut *senex*, *senior*. Solent autem juvenis et senior ad se invicem dici major et minor. *Inpingo* facit præteritum perfectum *inpinxi* et *inpegi*. *Ira* repentino animi motu nascitur. *Iracundia* perpes est vitium. *Invidus*, qui invidiam dicitur. *Invidiosus*, qui invidiam sustinet. *In* præpositio si composita sit, et *p* aut *b* vel *m* sequatur, *n* in *m* convertit, ut *improbus*, *imbuat*, *immutat*, *impius*. Quoties vero *g* sequitur, illam *m* amittit, ut *ignarus*, *ignotus*, nam *gnarus* et *notus* simplices sunt.

* Verba asteriscis conclusa habentur supra, tom. I, in Expositione psalmi cxviii, v. 117, col. 643.

LITTERA K.

Kartago et *Kalendæ* per *k* scribenda sunt. Cætera per *c* melius.

LITTERA L.

Liber sive codicem, sive libertatem, sive corticem significet, omnia per *b* scribuntur. *Largitas* humanitatis est; *largitio* ambitionis. *Libidinosus* a libidine per *b*. *Lividus* a livore per *v* scribendum est. [*Lepus* animal est; *lepos* jucunditas voluptatis. Unde et gratum aliquid lepidum dicimus.] *Limen* ædium est; *limes* regionum. *Loqui* hominis est; *obloqui* obrectatoris, sicut *objecit*, *obponit* [Ms. Reg., *obicit*, *opponit*]. *Adloqui* [Id., *Alloqui*] persuadentis est hortantisque vel jubentis. *Eloqui* oratoris est.

Laurentius et alia nomina quæ nominativum casum singularem in *ius* mittunt, genitivum singularem et nominativum pluralem in duplicem *ii* habent; vocativum singularem in simplicem *i* aut *ie*, ut *hic impius*, *hujus impii*, *o impie*. *Luceo* et *lugeo* in unum perfectum deveniunt, ut *luxi*. *Lino* facit perfectum *linxi* et *linivi*. *Lætus* per *æ* diphthongon scribitur, quia lætitia a latitudine vocata est. *Leprosi* a pruritu nimio ipsius scabiei dicti sunt, ideo per *p* scribi debent. *Lego*, *legas*, ab elegendo. *Lego*, *legis*, a legendo. *Loquor*, *loqueris*, *loquitur* per *q* scribenda sunt; *locutus* vero euphoniæ causa per *c* et simplex *u* scribatur.

LITTERA M.

Munimentum a muniendo: [*monumentum*] ad sepulcrum pertinet. *Mille* per duo *l*, licet *milia* per unum *l* scribatur. *Malum* si fructum significat longa a [Ms. Reg., longa est *ma*]; si nequitiam, brevem dicito. *Malus* quoque, id est arbor navis longam a dicito. *Malus* homo brevem a debet habere [Ms. Reg., brevem habet a lit.]. *Machina* per *c* et *h* scribendum, id est argumentum. *Macte*, id est magis aucte. *Mollis* si a mollitia per duo *l*. *Molis* [Ms. Reg., *Moles*] si ad pondus, per unum *l* scribatur. *Mane*, dii infernales dicuntur. *Mans* sine *s*, dei initium. *Marsuppium* per duo *p* scribendum est. *Mas* primitivum est; *Mares* [Ms. Reg., masculinum; fort. *masculus*] diminutivum. *Machæra* per *c* et *h*, id est gladius. *Maceria*, id est murus, per simplicem *c*. *Mando*, *mandas*, a mandando. *Mando*, *mandis*, a manducando. *Metalla* per duo *l* scribitur. *Mulceo* et *mulgeo* unum habent perfectum [Ms. Reg., in unum perfectum veniunt] *mulsi*. *Menda* deceptio vel fraus, inde *mendax* vel *mendacium*.

Mars et *Mavors* unum est, unde et *Mavortia* [quidam dici volunt]. *Manuvia*, oblivium, diluvium, suavius, lividus, [favius] flavius, avidus, flavius, civitas, exuvias per *v* consonantem et *i* brevem proferruntur. *Mattheus* et *Matthias* per duo *t*, quod Græci per *τ* et *θ* scribant. *Malo*, id est magis volo; et nolo, id est ne volo per unum *l*. *Malle* et velle et nolle per duo *l*. *Mitto* per duo *t* et ideo in præterito perfecto per duo *s* scribatur, id est, *missi*. *Magnus*, *g* sequenti syllaba jungitur [Ms. Reg., sequenti syllabæ

A societur]. *Magister*, major in statione; nam *isteron* Græce statio dicitur.

LITTERA N.

Nobilis, *mobilis*, *debilis*, *habilis*, per *b* scribenda sunt. *Nactus*, id est inventus vel adeptus, per *n* et *c* scribi debet. *Nactus* participium futuri temporis per *c* solum. *Navita* et *Nauta* utrumque recte dicitur. *Nummularius* [Ms. Reg., *Nummolarius*] per duo *m*, quod est nummorum largitor. *Nummisma* similiter per duo *m*, quod est nummi percussura. *Nævus*, quod est strenuus vel efficax, per duo *n* scribendum 308 est. [*Nimis* dicitur, quidquid plus fuerit quam oportet. Nam parvum est, quod minus est quam oportet. Horum in medio modus est, quod dicitur, *satis est*. Sed aliquando Latina lingua hoc verbo sic abutitur, ut *nimis* pro eo, quod est *valde*, ponatur, veluti positum invenimus in litteris sacris. Nam et in psalmo: *Tu præcepisti mandata custodiri nimis* (Psal. cxviii, 4), id est valde.]

[*Nullus* est tam in re quam in persona. *Nemo* in persona dicitur, ut ne homo [Ms. Reg., ut nemo homo]. *Novi* declinatur sicut *odi* et *memini*. [*Nubit* femina viro; vir autem ducit uxorem. Mulier *nubit*, quia pallio obnubit caput, genasque]. *Nubo* cum vocalis sequitur, *b* debet esse; cum consonans *p*, ut *nupsi*. [*Nihil* adverbium est; *Nihili* nomen est; homo enim nullius momenti, *nihili* dicitur]. *Navigium* omnis classica profectio dicitur. *Nauta* est omnis qui laborem facit navigandi. *Navis*, ablativus in *i* et in *e* mittitur [Ms. Reg., ablativum in *i* et in *e* mittit]. *Nequam* non malum significat, sed inutilem. *Neglegens* per *g* scribendum est, quasi *nec legens*, *c* in *g* conversum. *Narro*, narratio per duo *r* scribitur. *Nihil* et *nil* utrumque dici potest.

LITTERA O.

[*Olea* ipsa arbor est, fructus *oliva*, succus *oleum*]. *Obaudiens* ab aure, eo quod audiat imperantem; ideo per *au* scribendum est. *Ob* præpositio interdum ponitur plena, ut est, *obire*, *oberrare*. Interdum in eandem litteram transit, a qua sequens sermo incipit; ut *offulsit*, *ommutuit*, *opposuit*. Sequentem vero *v* loco consonantis integra manet, ut *obversus*, *obvius*. *Onus* si de onere venit, per *o* solam; si de honore per *h* scribitur. *Oblatrat* per *b* scribendum est. *Obstat* per *b*; *optat* per *p* scribitur. *Obstupui*, *obstupeo*, *obsum*, *obstrepo*, *b* ad priorem syllabam, *s* ad secundam pertinet. *Obitus* nomen, et subito atque *obiter* adverbia ab *ob* et *sub* præpositionibus incipiunt. *Obsolevit* *s* quidem habet, sed non ipsius verbi, sed præpositionis, quæ est *obs*, sicut *ab* et *abs*. *Obsolevit*, id est inveteravit. *Obnixus*, id est conabundus per *i*. *Obnexus*, id est obligatus, per *e* scribendum est. *Occasus* per duo *c* et per unum *s*.

LITTERA P.

Pascha et *Phase* unum est. *Parascheve* per *n* debet in novissima syllaba scribi. *Patriarcha* *h* debet habere, id est princeps patrum. [*Patrium* a patria dicitur. *Paternum* a patre dictum est. *Papaæer* per *v*

scribendum est]. *Pandectes*, id est omnia ferentes. *A* Ideo Vetus et Novum Testamentum, si insimul scribitur, Vetus et Novum insimul *Pandecten* dicitur. *Pangor*, *pactus sum* facit præteritum. *Parumper*, id est parum præposterata præpositione *per*; sicut *pubetenus* ablata *s* per apocopam. *Pario*, *peperi*, *partum* facit supinum verbum, inde *pariturus*. *Parco* facit præteritum *parsi* [et *peperci*]. *Patiens* sum laboris. *Plenus* sum honorum et bonis. *Pavidus* et *avidus* per *v* scribenda. *Pavus*, *pavi*, et *pavo*, *pavonis*. [*Pœnit* me muneris. *Piget* me perfectionis. *Pudet* me amoris. *Pecto* caput, non *pectino*. *Pexum*, non *pectinatum*.] *Pene* præpositio; et *penes* adverbium per simplicem *e* scribantur. *Pennas* avium. *Pinnas* murorum. *Peto*, *expeto* sine *s* scribi debet. *Petredium* abjecta *h* in compositione a potendis hæreditatibus dicitur. *B* [*Pertinacia* malæ rei dicitur, et constantia bonæ.]

Percussum corpore : *Percussum* animo dicimus. *Percutio*, *percussi* per duo *s*, inde *percussurus*. *Perjurus* est qui male jurat. *Pejurus*, quasi *pejus* jurat, in verbo *r* non habet [*Ms. Reg.*, *pejuro* enim verbum *r* non debet habere; est enim quasi *pejus* juro]. *Phœbus*, id est Apollo, ita scribitur, ut post *p* sequatur *h*. *Phœbus* sol dicitur, *Phœbe* vel *Phæba* luna, utrumque per *p* et *h* scribenda sunt. *Pignora* filiorum et affectionum. *Pignera* rerum. *Plagiarius*, id est seductor. *Plaustrum*, *capistrum*, *claustrum*, *vestrum*, *rastrum*, et talia tres consonantes, vocale sequente, in unam syllabam jungenda sunt. *Pluris* dicimus, quod majore summa taxatur. *Plures* vero de multitudine. *Plures* comparativus gradus est, cujus positivus *multi*. *Poderis* per *o* et *e*, id est tunica talaris, qua sacerdotes in veteri lege utebantur. *Pœna*, quod est subplicium per *o* et *e* scribitur. [*Pono* aliquid simpliciter statuens. *Dispono* aliquid [operis] impensioris vel consilii facturus. Est autem [*Ms. Reg.*, Est etiam] disponere fœderis ineundi]. *Potior*, *309* *potitus* sum, et *perfruar*, *perfructus* sum. *Potius* per *o* scribendum est, non per *u*, quia a *potes* [*Ms. Reg.*, a *potis*] venit. [*Potior* fructus et fructu dicitur apud antiquos : *Potior hanc rem*. *Potior*, *potissimus* [facit]. *Potamus* eum, cui potum porregimus [*Ms. Reg.*, *porrigimus*]. *Pometa* dicimus, ubi poma nascuntur; *Pomaria* ubi servantur. *Postulatur* aliquid honeste; *Poscitur* improbe]. *Postumus* abjecta *h* [*Ms. Reg.*, *Posthumus* abjecta *h*; *f. l.*, adjecta] in compositione, est enim post humatum, id est post sepultum patrem natus.

P in temporibus verborum per *b* commutatur; ut *scribo*, *scripsi*; *labo*, *lapsi*; *nubo*, *nupsi*. *Præeo*, illi et alio. *Prædico*, ante dico. *Præ* in appositione vel compositione invenitur, et *ad* vel *ob* vel *super* vel *valde* vel *ante* significat. *Terrentius* : *Contempsit illum hic præ me*, hoc est, ad comparationem mei. Item : *Fuit misera præ amore*, id est, ob amorem. *Præsidet*, supersideo. *Prævalidus*, valde validus. *Præ* præpositio et præterea per *æ* diphthongon scribenda. *Prosto* per *o* scribendum, non per *u* : unde *prestolari*

^a Virg., *Æn.* v, 485.

dicimus, non *prestulari*. *Prehendo* et *Prendo* utrumque dici potest. *Pretium* per *e* simplicem. *Precari* est rogari [*Ms. Reg.* est *rogare*], *deprecari* excusare, vel purgare, utrumque per *e* simplicem; ut *Virgilius* (*Æn.* xii, 931) :

Equidem merui, nec deprecor, inquit.

Premium cum diphthongo *æ*. Aliter *proæmium* præfatio dicitur. *Prægnantem* cum scribis, adnectis *g* secundæ syllabæ, aut scripto divides et alia hujusmodi, ut *magnus*, *dignus*, *pignus*. *Primitiæ* pluraliter tantum dicuntur, sed aliquoties singulariter intellegendæ. *Privignus* per detractionem *e* litteræ dici potest, integrum enim ejus *privigenum* reor.

Probo verbum duplicem significationem habet; probamus enim quæ elegimus, id est adprobamus. Probamus, quæ qualia sunt teptamus, ut, *proba me Deus*. *Pro* præpositio, cum sit naturaliter longa, interdum in compositione corrumpitur [*Ms. Reg.*, corripitur]; partim correptione, ut *proavus*; partim assumptione litteræ *d*, ut *prodest*, *proditus*, *prodigus*. Interdum integra est et ipsa pars, cui conjungitur, ut *procuro*. Sequentibus *i* et *v* loco consonantium nunquam litteram perdit; aut mutat; ut *providens*; aut assumit, aut corrumpitur, ut *projectus*. *Protinus* per *i* temporale est, id est statim :

Protinus *Æneas* cœpit celeri certare sagitta ^a.

Protenus per *e* adverbium locale est, id est, porro tenus, ut *Cum protenus utraque tollis una fores*. *Pro* in appositione vel compositione localis et temporalis [*Ms. Reg.* vel temporalis est]. *Pro templo*, *provideo*; et loco *e* et *super*, vel *ante*, vel *ad* vel *in* accipitur, ut *prominet*; id est, supereminet. *Procuria sociis signa dare*, id est, ante curiam. *Virgilius* (*Æn.* v, 500) :

Summis incarvant viribus arcus
Pro se quisque viçi;

[id est, ad suas vires]. *Pro testimonio*, hoc est, in testimonio. Et pro interjectione accipitur, ut *Pro dolor!* et circumfleitur. *Pulmentum* et *pulmentarium* dicitur. *Pudoris* per *u* et *o* scribendum est : [poderis per *o* et *e*, id est, tunica [*L. tunica*] talaris, qua sacerdotes in veteri lege utebantur].

LITTERA Q.

Quæstor a quærendo, quasi quæsitur per *æ* diphthongon scribatur. *Quæstus* lucri, per *æ* diphthongon. *Questus* [*Ms. Reg.*, *Querimonia*] lacrymarum per *e*. *Quanquam* prior syllaba *n* habere debet, non *m*. *Quantus* et *tantus* per *n* euphonia causa, venit enim a *quamtus* et *tamtus*. *Quantus*, quam magnus dicitur. *Quærela* per unum *l*, sicut *suadela*, *tutela*, *candela*, *corruptela*. *Quatenus* adverbium loci, id est, quousque, per *e*. [*Quatinus* conjunctio causalis, id est, ut, per *i* scribatur. *Quæritur*, de inquirendo per *æ* diphthongon. *Quæritur*, de plorando, per *e*. *Queremonia*, per duo *e*. *Queror* de te, tibi de illo. Item conqueror.]

Qui syllaba per *q* et *u* et *i* scribitur. Si dividitur,

per *c* et *u* et *i* scribenda est. *Quid* pronomen per *d* scribendum est. [*Quiequam* et *quicquid* in medio per *c* non per *d* scribenda.] In compositione plerumque *d* in *c* commutatur [*Ms. Reg.*, conversa mutatur], ut in præpositionibus, *accedo*, *accumulo*. *Quit* verbum, quod fit a *quco*, *quis*, *quit* per *t*. *Quot*, quando numerus est, per *t*; quando pronomen per *d* scribendum est. [*Quoties* et *toties* sine *n* [scribi debet]. *Quorundam*, sicut eorundem per *n* non per *m* scribendum est. *Quo vadis*, ad quem locum significat. *Qua vadis*, qua via dicitur. *Quo* aliquando pro ubi ponitur. Augustinus: *Invenis domum famosam, quo boni habitant*, id est, ubi habitant. *Quotus* cujus ætatis, unde et *quota* 310 luna dicitur. Augustinus: *Quotusquisque in hac vita existere potest, qui non convincatur esse peccator*. Id est, in qua ætate; quo dierum vel annorum numero.] *Quotidie* adverbium numeri per *q* et *u* scribendum est, non per *c*, ut quot diebus. *Cotidie* [adverbium continuationis] per *c* et simplicem *o* dicitur et scribitur, non per *q*, quia non a quota die, sed a continenti die dictum est. *Q* littera tunc recte ponitur, cum illi statim *u* sequitur, et aliæ quælibet pluresve vocales litteræ conjunctæ fuerint, ita ut una syllaba sit. Cætera per *c* scribuntur.

LITTERA. R.

[*Radius* masculini generis est; non *radium* neutri. *Regium*, quod regis fuit, dicitur. *Regale*, quod regi [*Bed.*, *rege*] dignum est. *Recens feci* dicimus, non *recanter*, utentes nomine pro adverbio.] *Re* præpositio non tantum plena præponitur quibusdam partibus orationis; ut *removet*, *refricat*, *respirat*; sed et *d* litteram assumit, ut *redolere*, *redire*. Sed interdum littera *d* geminatur, quoties ab ea sequens incipit syllaba, et una pars orationis [*Ms. Reg.* et una syllaba] expletur; ut *reddere* dicimus geminata *d*; reducere autem simplici. *Redoleo*, unguentum dicitur. *Re* præpositio sæpe cum ad consonantes accedit, geminat illas, quod plerumque apud antiquos est; ut *cado* *reccido*, *tuli* *rettuli*, *pello* *repello*, *do* *reddo*, *lego* *rellego*. *Reliquiæ* per *q* scribendum est, et per unum *l*, licet Virgilius (*Æn.* 1, 34) poetica licentia dixisset: *Reliquiæ Danaum*.

Re præpositio *d* litteram extrinsecus accipit, cum ad vocalem incipientem verbi alicujus accedit; quam *d* non accipit, si ad *u* consonantem accedat; ut *micero* *redulcero*, *ago* *redigo*, *eo* *redco*; *voco* *revoco*, *vinco* *revinco*. [*Rofor* arbor est; *Robur* virtutis. *Ruber* coloris]. *Roseum* per *e*. *Roseacum* mixtum. *R* sequentibus *a*, *u*, vocalibus non aspiratur; ut *arcus*, *urtica*, *urnæ*; notatis aspiratur, ut *kara*, *havena*, *haryndo*. *R* sequente *e* vocalem leviter effertur, ut *eruvum*, *eryon*. Si post *r* sequatur *b* vel *u* vel *s* vel *e* longa, tunc graviter profertur; ut *herba*, *herbidus*, *herbilis*, *herbosus*; proprium *hernæ*, unde est: *Hernica saxa colunt* ^a. *Hersilia*, *heredes*, *heredium*, *Hermicus* proprium, et *Hercules*.

^a Virg., *Æn.* vii, 684.

R sequente *i* vocalem semper aspiratur, ut *hircus*, *hircuttallus*, *hirpinus*, *hircutus*, *hirtus*, *hirtuleius*, *Hirrus* proprium ^b, nisi aut monosyllabum sit, ut *ir*; aut ex motu verbi, ut *eo*, *is*, *irem*: *Iris*, id est, arcus; aut nisi *a* post *r* sequatur; tunc enim non aspiratur, ut *ira*, *iratus*, *iracundus*, *irascor*, et quidquid ab eis fit. *R* sequente *o* vocali non aspiratur, ut *orbus*, si vero alia *r* sequatur, aut *l*, tunc aspiratur, ut *horreo*, *horror*, *hortus*, *holerum*, *Hortentius*. Notatur *hordeum*. *Rhythmus* Græce, Latine modulatio dicitur.

LITTERA S.

[*Salutare* consilium est: ita *salubre* non nocet; *salutare* prodest. *Salubre* ad locum refertur et ad cibum. *Sævus*, *sævio*, *sævi*, *sævis* per *æ* diphthongon. *Sagena* per *e* cum retiam [*L. retia*] significat: *Sagina* per *i* cum pastum et pinguedinem.] *Sal* et masculini generis et neutri dici potest. *Sartrix* vel *sertrix*, qui sarcit dicitur. *Sarcinator*, qui sarcinas servat. *Sat* per *t* scribitur, quia per apocopum *a* satisfiit. *Saturitas* in cibo; in ceteris vero *satietas* dicitur. [*Sanguis* dicitur dum manat; effusus vero *cruur* dicitur]. *Scio*, *scivi*, *scitum*, *sciturus* facit, et ex eo *scisco*. *Scribo* per *b*. *Scripti* per *p* scribendum, quia *b* transit *p* in præterito tempore. [*Sarturus* non sectaturus (*L. sectaturus*) a verbo *seco*.] *Sed* antiqui *sedum* dicebant, ideo *sed* per *d* scribendum est. *Sedeo*, *sed*, inde *sesurus* per duo *s*. [*Segnitia* vitii est; *segnitia* frigoris]. *Sensus* nomen est quartæ declinationis, et participium est præteriti temporis a verbo passivo, quod est *sentior*, cujus etiam perfectum est, *sensus sum*, *sensus es*, *sensus est*; non *sentitus*.

Sæpe *b* in præpositione *sub* euphoniæ causa in sequentem mutabitur consonantem, ut *suffero*, *suggero*, *summitto*, *suppono*; sæpe integra manet, si sequens syllaba a vocali incipit, ut *subaudio*, *subesse*, *subire*, *subsistere*, *subala*. *Sanies*, *socordia*, *sitis*; et in neutro *sulphur*, *scrupulum*, *sinape*, *siler*, singulariter tantum dicuntur. Sed Virgilius (*Georg.* iii, 449): *Sulphura viva*; et Terrentius masculini *scrupulus* 311 retulit. *Sero*, *seras*, *seravi* a claudendo, quæ veniunt a *sera*, id est, vespera; et quia *sero*, id est, vespero civitatum obclauduntur portæ, et inde *seræ*, id est, vectes, quibus portæ vel hostiæ [*L. ostia*] urbium obfirmantur, ut in psalmo: *Quoniam confortavit seras portarum tuarum* (*Psal.* cXLvii, 13).

Sero, *seris*, *sevi*, a seminando. *Sero rumores*, id est, divulgo. *Servile*, *civile*, et *olive* per *v* scribenda sunt, *i* longa ante *l*. *Servus* et *sævus* per duo *u*, ita ut prior digammon sit, sequens vocalis. Similiter *parvus*, *prævus* et *corvus*. [*Servitium* multitudinis servorum est. *Servitus* condicio serviendi. Sed veteres indifferentes servitium pro serviendo posuerant. *Similis* sum tui moribus. *Similis* sum tibi facie.] Sicut *primus* e multis; et *prior* ex duobus; ita *postremus* de multis, et *posterior* e duobus. *Solemne*, eo quod solet in anno per unum *l*. Sed et *m* se-

^b Hic finitur cod. ms. Regius Parisiensis. Cætera ibi deficiunt.

quenti syllaba secundum Priscianum jungi debet. **A** *Sol* in utroque numero declinatur; sed singulariter *sol* ipsum luminare significat; at soles ipsos dies nominamus, in quibus *sol* totum inluminat polum. Nonnulli tamen veterum ipsa carmina soles nominavere, sicut *Oratius* exorsus est; *soles meos omni ecclesiae vestrae commendo*. Et *Maro* (*Eclog.* ix, 52):

Saepe ego longas
Cantando puerum memini me condere soles.

Solium proprie sedis regalis est, unde Graece *basilicos* thronus vocatur. *Somnio*, non *somnior*; *somniavi*, non *somniatus* sum.

[*Sors*, *sortis*; et *sors sordis* dicitur. Unde *Ambrosius*: *Mundet vassa, ne sors aliqua vini gratiam decoloret*. Tametsi negant quidem *sordem* nominativum singularem habere]. *Spondeo*, *spondeo* in secunda syllaba *s* amittit, velut *Prisciano* placet. [*Stercoratos* agros non *stercoratos* dicas, quibus *stercus* ad fecundandum infertur.] *Studio tibi feci*, id est, dum studeo tibi. *Studio tuo feci id*, te studente. [*Summus*, cum ipsi accipimus ab alio. Sic cum damus, dicendum *accipe*; cum permittimus ipsi tollere, dicendum est *sume*.] *Sumpsi* per *p* scribendum; similiter et *sumpturus*. *Superus*, qui super vult videri quam est. *Supter* per *p* non per *b* scribitur. [*Supter* est, quod re aliqua superiore premitur. *Suptus*, quod demissum altius non tangitur. *Super* est, quod eminent; *supra*, quod substratum aliquid habet]. *Supplico* divinae pietati, per duo *p*. *Suppellex* per duo *p* scribitur. *Syriam*, *Syracusas*, *symbolum*, sicut et in veteris libris, sic in nostris per *y* scribi oportet.

LITTERA T.

Totidem per *t* scribitur, quia a *tot* numero adverbialiter verit. *Trans* praepositio interdum plena est, ut *transxulit*, *transeo*, *transactum*. In quibusdam *n* et *s* admittit, ut *traducit*, *traicit*. *Tabula* et *fabula* per *b* scribentur. [*Testor*, aliquid confirmans sententia. *Contestor* cum quadam auctoritate affirmans. *Protestor* manifesta cavenda denuntians. *Obtestor* aliquem jurare compellens. *Attestor* aliquem ad testimonium vocans, qui sit dignitate vel auctoritate eminens [*L. vimens*]. *Detestor* aliquid execrandum respuens. *Triumphat* hostem, qui superat. *Triumphat* nos Deus, cum superandi hostes auxilium tribuit.

Transmigo verbum duplicem significationem habet; *transmigo* enim, cum de loco ad locum iter facio. Item *transmigo* dicitur, cum additamento accusativi casus, id est, cum aliquem de loco ad locum transfero, ut: *Nabuchodonosor transmigravit Iudaeos ab Hierusalem in Babyloniam*. *Transmigrans* participium aequae dupliciter, et de loco ad locum transiens aliquis; et alium de loco ad locum transferens intelligitur.] *Tunc* temporis adverbium est; *sum ordinis*. [*Terga* hominum sunt tantum, singulariter *tergum*. *Tergus* quadrupedum, pluraliter facit *tergora*, id est, coria.] Ideo in exemplo quod grammaticus posuit, vitiosa compositio est: *Versaque ju-*

vencum terga fatigamus hasta. Quia quod hominum fuit, animalibus imposuit, et est cacosyntheton.

Tinguere dicendum est, non *tingere*. *Temeritas* sine consilio; *audacia* post consilium. *Temperantia* animorum; *temperatio* rerum; *temperies* aurarum. *Turbo* si sit proprium, *turbonis* facit; si appellativum *turbinis*; nam sive ventus, sive quo ludunt pueri, hic *turbo* dicitur. *Virgilius* (*Aen.* vii, 379).

Torto sub verbera turbo.

312 [*Teloneum* non *theloneum*, id est, per *t* simplicem: non aspiratione addita. Est autem Graece *telon*, Latine *vectigal*.] *Traho*, *veho* in praeterito aspirationem in *x* convertunt, ut *traxi*, *vexi*. Alia projiciunt aspirationem; dicimus enim *prehendo*, et *prendo*; *vehemens* et *vemens*; *nilil*, *nil*, et *nililli*. *Hercule*. et *ericle*, quod est adverbium iurandi.

LITTERA V.

Vinea, si arborem significat, in prima syllaba *i* debet habere; et in secunda *e*, si ad indulgentiam pertinet, prima syllaba *e*, et secunda *i* habeat, ut est *venia*. *Urgere* debemus dicere, non *urguere*. *Virgilius*: *Urgentur pennis*. Item: *Urgere tela manus*. *Vaccas*, si animalia significat, per *v*; si flores lauri, id est, *baccas* per *b* scribatur. *Vallis* et *vallum* per *v* scribendum est. *Ballistra* et *ballena* per *b*. *Valva*, quod est ostium, per *v*. *Balba* mobile nomen, *balbus*, *balba*, *balbum*. Quod est tardiloqua, per *b* scribatur. *Valde* adverbium a *valido* nomine veniens, unde *valde* corrupte dicitur, per *v* scribendum est.

Vellus, si lanam significat, per *v*; si *bellus*, id est, pulcher, per *b* scribatur. *Ver* et *vis* per *v* scribenda sunt. *Vel*, si conjunctio est, per *v*; si humorem significat, per *f*, si idolum, per *b* scribendum est. *Verbera*, prior syllaba ab *v*; posterior a *b* incipiat. *Ulciscor*, *ultus* sum facit. *Volo*, *volas* a volando. *Volo*, *vis* a voluntate, quod imperativum naturaliter non habet; quia imperata necessitatis sunt, non voluntatis. [*Vis* duplicem significationem habet, et virtutis videlicet, quod Graece ΔΥΝΑΜΙΣ dicitur; et violentiae, quod Graece ΒΙΑΝ vocatur. *Verber* vobis, ab *v* incipiendum est, et facit genetivum *verberes*, longam *e* in secunda syllaba. Dum *vertex*, *codex*, *codex i* brevem habent in obliquis casibus, ut *verticis*, *corticis*, *codicis* et caetera talia.

[*Uterior* et *ultimus* positivum gradum non habent.] *Veniunt*, qui vendunt; *vencunt*, qui venduntur. *Velocitas* pedum et corporum; *celeritas* animorum et factorum. *Ulcus*, quod nascitur. [*Vulnus*, quod per alium fit. *Urgeo*, non *urguo*. *Virgilius*: *Quibusve urgentur pennis*. *Ungo*, *unxi*; quomodo *pingo*, *pinxi*, uterque sine *u*; attamen ad nomen derivativum addit; ut *pinguis* *inguine*]. *Malva*, *malva*, *stiva* per *v* loco consonantis scribentur. *Valde*, per detractionem *i* litterae hoc adverbium dictum est, quasi *valide*. Valide enim integra dictio. *Villus* est vestimentum; *villa* possessio.

[*Vas*, *vadis*, de fenore, genere masculino. *Vas*, *vassis* de vasculo neutrum], utraque per *v*, *fas* per *f*

indeclinabile; unde fasti dies, quibus jus fatur. A ideo evangelista dixit: *Vespere, quæ lucecit in prima Vesper incerti generis est, ut Prisciano placet; sabbati.*

OPUSCULUM TERTIUM.

DIALOGUS DE RHETORICA ET VIRTUTIBUS

313 MONITUM PRÆVIUM.

Dialogus seu disputatio Caroli Magni et Albin, de Rhetorica et Virtutibus, primo, quantum scimus, prodiit Hagenœ, cum altero Dialogo inter eosdem de Dialectica, opera Menradi Moltheri, typis Joannis Secer, anno 1529, in 8°, quem libellum habui ex bibliotheca Hanoverana beneficio viri illustris et magni, post fata etiam, inter eruditos nominis D. Ludovici Scheid; quo olim usus est celeberrimus Baluzius, prout colligere est ex his propriæ manus, primæ paginæ inscriptis verbis: *Stephanus Baluzius Tutelensis*. In bibliotheca Thuana, tom. II, pag. 255, recensetur alia editio anni 1565, in 4°, Duaci, per Mathæum Gallenum sub hoc titulo: *Institutiones rhetoricæ*. Porro rursus aliam editionem Parisiensem anni 1549 adducunt Caveus et magna Bibliotheca Ecclesiastica, verbo *Alcuinus*. Deinceps idem opusculum insertum est Collectioni veterum rhetorum, impressæ Parisiis apud Drouart et Perier,

B in 4°, quam tamen Collectionem non vidimus. C. Quercetanus cum uno cod. ms. et cum his editionibus suam contulit, plurima tamen menda reliquit, quæ nos sustulimus ope meliorum mss. bibliothecarum S. Emmerami, Frisingensis, gymnasii civitatis Ratibonensis et aliarum; quorum fide carmina quoque illi adjuncta in suum ordinem restitimus.

Alcuinus in hoc libello eo unice respicit, ut tradat præcepta agendi causas civiles in foro contentioso. Unde nobis innotescit quænam sit ars illa, in qua sapientissimus tot populorum rector Carolus Magnus a magistro suo Alcuino potissimum instrui voluerit; nempe ars causas varias partium litigantium recte justeque componendi, atque omnibus ad legum apices justitiam administrandi. Paulo ante finem tractat de virtutibus, brevissime quidem, sed nervose, ostendens studia profana dirigi oportere ad virtutis studium, et hoc ab illis impediri non debere.

Qui, rogo, civiles cupiat cognoscere mores
 Hæc præcepta legat quæ liber iste tenet.
 Scripserat hæc inter curas rex Carolus aulæ,
 Albinusque simul; hic dedit, ille probat.
 Unum opus amborum, dispar sed causa duorum;
 Ille Pater mundi, hic habitator inops.
 Neu temnas modico, lector, pro corpore librum,
 Corpore præmodico mel tibi portat apes [*Mss.*, apes].

CAROLUS REX

ET

ALBINUS MAGISTER.

CAROLUS. Quia te, venerande magister Albine, Deus adduxit et reduxit ^b, quæso, [ut] liceat mihi te de rhetoricæ rationis præceptis parumper interrogare. Nam te olim meminî dixisse, totam ejus artis vim in civilibus versari questionibus. Sed, ut optime nosti, propter occupationes regni et curas palatii in hujuscemodi questionibus assidue nos versari solere, et ridiculum videtur ejus artis præcepta nescire, cujus quotidie occupatione involvi necesse est. Verum ex quo mihi paucis tuis [*Edt.*, paucissimis] responsionibus januas rhetoricæ artis vel dialecticæ subtilitatis claustra partim aperuisti,

C valde me in eas rationes fecisti intentum; maxime, quia me in cellaria arithmeticæ disciplinæ pridie sagaciter induxisti, vel astrologiæ splendore illuminasti.

314 ALBINUS. Deus te, domine mi rex Carole [*Mss.*, Karle], [omni] sapientiæ lumine illuminavit et scientiæ claritate ornavit, ut non solum magistrorum ingenia prompte subsequi, sed etiam in multis velociter præcurrere possis; et licet flammivomo tuæ sapientiæ lumini scintilla ingenioli mei nil addere possit, tamen, ne me aliqui inobedientem notent, tuis promptulus [*Ed.* promptis] respondebo questionibus; et utinam tam sagaciter, quam obedienter.

CAR. Primum mihi, magister, hujus artis [vel studii] initium pande. — ALB. Pandam juxta [*Mss.*, penes] auctoritatem veterum. Nam fuit, ut fertur, quoddam tempus, cum in agris homines passim

^a Codd. Mss hunc titulum habent: *Disputatio de Rhetorica et de Virtutibus sapientissimi regis Caroli et Albin magistri*. Iidem codices præmittunt carmen, cujus initium: *Qui, rogo, civiles, etc.*, omissis versibus a Quercetano hic ex ms. quodam additis, qui ad categorias pertinent, et a nobis exhibentur infra

in Monito prævio ad Dialecticam Alcuini.

^b *Adduxit et reduxit*. Ex Anglia nimirum circa annum 781 post legationem Romanam, et reportatum inde pallium pro Eanbaldo archiep. Tunc enim in aula Caroli Magni has artes docere cœpit.